

Je sdostatek známa Hegelova metafora, v níž filosofii přirovnává k Minervině sově, která vylétá až se soumrakem. Tento jeho příměr se stal – jako tak často ve filosofii – výzvou mladším filosofům, neboť v jejich očích znamenal obvinění a kritiku. Tak např. Hegelův žák Feuerbach píše svou „Filosofii budoucnosti“, mladý Marx postuluje filosofii, která už nebude svět jen vykládat, ale která se do světového dění sama vloží a která jej revolučně promění apod. Náš Rádl, který neměl rád Hegela, a navíc nevěřil na revoluce, přesto žádal na filosofii, aby byla programem na reformu světa. Alespoň někteří myslitelé si začali uvědomovat, že se ani filosofie nevyhne pronikavé vnitřní změně, když se – i bez ní – svět tak pronikavě mění, a začali si spolu s tím také uvědomovat, do jaké míry se už v minulosti svět proměňoval nejen sám sebou, ale také vlivem samotné filosofie. To pro hlubší myslitele nutně znamenalo dvojí: jednak jisté převzetí odpovědnosti za současný stav (pokud je prokazatelně spjat s filosofickými „vynálezy“), jednak pronikavě zvýšený zájem o čas a celou s ním spojenou problematiku. Co to znamená pro všechny vážné pokusy o pochopení „doby“? Pomineme-li psychologicky pochopitelné reakce, které měly vlastně druhotný, odvozený charakter, protože byly vlastně reakcemi „zabydlených“ na šok z proměn a z nich vyplývající nezajištěnosti, a zůstaneme-li u věcných pokusů o hlubší porozumění tomu, co se to s námi vlastně děje, tedy o pochopení smyslu současného dění, je zřejmé, že musel nastat přesun orientace z tzv. statiky na tzv. dynamiku, a tedy z tradičních „exaktních“ věd na vědy, kde dění a dějství znamená podstatně víc než pouhý proces. Byly to tedy především vědy biologické, které poskytovaly nejen nový materiál, ale oživovaly také dosud pomíjené starší (zvláště aristotelské) kategorie, vhodné pro myšlenkové zvládnutí proměnlivosti onoho zvláštního typu, jaký známe právě u živých bytostí, a pokoušely se o konstituci nových, dosud neznámých a nepoužívaných pojmů. Zároveň byly podrobovány kritice a postupně problematizovány četné starší pojmy, které se pro myšlenkové uchopení změny a (integrovaného) časového průběhu nehodily anebo mu byly dokonce na překážku.

Musíme ovšem popravdě přiznat, že k těmto změnám v myšlení vůbec nedocházelo pod vlivem nějakých filosofických iniciativ. Také zde se vlastně dosvědčovala jistá (částečná) pravdivost Hegelovy diagnózy, že filosofie jen dodatečně přistupuje k tomu, co se už stalo, aby to nějak prosvětliila a interpretovala. Teprve když začalo docházet k pronikavým změnám v tzv. pozitivních vědách, na prvním místě ovšem ve fyzice, která prošla a ještě prochází hlubokou proměnou základních východisek, mohlo dojít k tomu, že někteří filosofové začali podrobovat tyto proměny pronikavější reflexi. Reflexe totiž nic nevynalézá, ale odhaluje skryté předpoklady toho, co se ve fyzice a jinde již podniklo. Filosofie ovšem musí vždycky začínat nejprve hrabat do hloubky a hledat dosud nejen nevyslovené, ale často i vůbec netušené předpoklady – a zejména filosofické předpoklady – takových zkusmých nápadů a podniků, k akým dochází ve vědě všude tam, kdo dosavadní myšlenkové ani metodické prostředky nepostačují a kde je potřeba vymýšlet nové věci ber kde ber. Filosofie v takových případech postupuje obvykle tak, že pronikne analyticky k oněm nevysloveným předpokladům, vysloví je (formuluje) a pak s nimi začne pracovat, aby ukázala, co všechno – zatím „nemyšlené“ z nich vyplývá nebo naopak co z nich vůbec nevyplývá (ačkoliv se to začalo se samozřejmostí předpokládat).

(Písek, 980827-2.)